

Dženita Sarač-Rujanac: Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine. Sarajevo, Institut za istoriju, Historijske monografije, knj. 7, 2012, str. 253.

Osnovno polazište u razmatranju identiteta neke osobe ili grupe ljudi jeste činjenica da svaka osoba ili zajednica istovremeno posjeduje više identiteta; ti identiteti kreiraju se i nisu stalna kategorija, te je moguće da dođe do promjene u hijerarhiji identiteta. *Prelomna vremena*, krizna vremena, često dovode do promjene u hijerarhiji identiteta kod pojedinaca ili određene zajednice. Kriza koja je bila očita već na početku 1980-ih godina u bivšoj Jugoslaviji, a koja će kulminirati krvavim raspadom zemlje na početku 1990-ih godina, predstavlja jedan od primjera promjene u hijerarhiji identiteta, ili čak potpunom odbacivanju dotada značajnog klasnog identiteta. Tih deset godina (1980–1990) odlično je *polje* na kojem autorica propituje identitet Bošnjaka (Muslimana), posebno se fokusirajući

na odnos vjerskog i nacionalnog u tom identitetu.

Osnovu knjige autorice Dženite Sarač-Rujanac predstavlja magistarski rad odbranjen u novembru 2010. godine na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Knjiga je, pored *Predgovora*, podijeljena na više poglavlja (*Teorijski okvir vjerskog i nacionalnog identiteta; Razvoj bošnjačke nacije od 1968. do 1980. godine (historiografski pregled); Historijski kontekst od 1980. do 1990. godine u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji; Odnos vlasti prema pitanju vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine; Vjerski i nacionalni identitet Bošnjaka u dokumentima Saveza komunista Bosne i Hercegovine; Djelatnost Islamske zajednice i njen odnos prema vlasti i nacionalnom identitetu Bošnjaka; Bošnjaci u studijama o identitetima u Bosni i*

Hercegovini 1980-ih godina) unutar kojih postoji više poglavlja, a na kraju se nalazi *Zaključak*, popis korištenih izvora i literature, te indeks ličnih imena i geografskih pojmova. Autorica je svoja istraživanja, pored literature, temeljila na dostupnoj izvornoj građi, štampi tog perioda, te studijama o identitetu koje su rađene u Bosni i Hercegovini u ovom periodu. Autorica je vršila istraživanja u više arhiva, a posebno vrijedna građa nalazi se u Arhivu Bosne i Hercegovine. Tu, prije svega, mislimo na onu građu koja je nastala kao produkt rada nekoliko komisija: Komisije za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Skupštine SR BiH, Koordinacionog odbora za pitanje religije i djelatnosti vjerskih zajednica SSRN BiH, te Komisije za međunacionalne odnose i međurepubličku saradnju SSRN BiH.

Dominantno naučno stajalište jeste da su *nacija* i *religija* dvije potpuno odvojene kategorije, čak suprotstavljene, pri čemu je na Zapadu, kao produkt modernizacije, *nacija* zamijenila *religiju*, preuzimajući kohezivnu ulogu u društvu koju je stoljećima imala upravo religija. Ipak, na Balkanu je situacija znatno drukčija. Već su mnogi autori primijetili da je upravo religija *vododjelnica* nacija na Balkanu, pri čemu se nacionalni

identitet temeljio i nadograđivao upravo na religijskom identitetu. I u slučaju Bošnjaka, većina autora smatra religiju, odnosno islam, ključnim elementom koji je odigrao primarnu ulogu u kreiranju nacionalnog identiteta.

Iako je postavljeni vremenski okvir u periodu 1980–1990. godina, autorica razmatra i raniji period, posebno u kontekstu priznavanja Muslimana kao nacije od strane komunističkih vlasti u Jugoslaviji 1968. godine. Dakle, radi se o priznavanju, a ne kreiranju jedne nove nacije. Taj čin treba kontekstualizirati kao jedan od načina jačanja Bosne i Hercegovine i njena republičkog identiteta, ali i kao pokušaj komunističkog rukovodstva da zadrži vodeću ulogu kod Bošnjaka, koju je sve više, već tada, ugrožavala Islamska zajednica. Iako su vlasti osigurale podršku bošnjačkih intelektualaca te uspjele muslimane *uvjeriti* da su Muslimani, nije se otišlo korak dalje i dopustilo formiranje nacionalnih institucija, iako je i u samom komunističkom rukovodstvu bilo takvih zahtjeva. Nepostojanje nacionalnih institucija pokazat će se značajnom *prazninom*, koju će tokom 1980-ih sve više popunjavati Islamska zajednica.

Nakon nacionalnog priznanja, Muslimani nastavljaju 1970-ih

proces kulturnog definiranja nacije. Posebno se ističe postojanje *bosanskog duha*, insistira se na postojanju muslimanske književnosti, traži se značajnije izučavanje historije Bosne i Hercegovine. Ipak, istovremeno dolazi i do jačanja religijskog identiteta, u čemu vodeću ulogu ima Islamska zajednica. Na unutrašnjem planu, za proces jačanja vjerskog identiteta značajno je pokretanje *Preporoda* (1970) te otvaranje *Islamskog teološkog fakulteta* (1977). I vanjski faktori, kao što je islamska revolucija u Iranu, značajno su tome doprinijeli. Autorica smatra da je vlast nastojala jačati nacionalni identitet koji u sebi ne bi sadržavao religijsku komponentu, dok je na suprotnoj strani bila Islamska zajednica. Vlast je u svakom segmentu nastojala kontrolirati Islamsku zajednicu, ali se konstantno suočavala s jednom strujom, pored one *lojalne* i *patriotske*, koja se odupirala i koju je vlast smatrala protivničkom.

Da bi se pravilno razumjelo pitanje identiteta kod Bošnjaka, nužno je sagledati historijski kontekst u Bosni i Hercegovini ali i Jugoslaviji od 1980. do 1990. godine. Smrt Josipa Broza Tita, nemiri na Kosovu, ali i sve očitija ekonomska kriza – bili su nago-vještaji teških vremena koja su Jugoslaviji donosila nove izazove.

Pokušaji da se novonastala kriza riješi u postojećim državnim okvirima nisu dali željene rezultate, a dolazak Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji otvorio je jednu novu fazu u postojećoj krizi. Pokušaj da se nakon Vojvodine, Kosova i Crne Gore destabilizira i Bosna i Hercegovina, rezultirali su nizom afera čiji je cilj bio diskreditirati bh. komunističko rukovodstvo. Dolazak starije, iskusne generacije komunista i dolazak mlađih snaga, s mnogo manje iskustva, bitna je činjenica za razmatranje razvoja situacije u Bosni i Hercegovini krajem 1980-ih i na početku 1990-ih.

Od početka 1980-ih započinje i svojevrsna antiislamska kampanja, uglavnom vođena od tzv. *kritičke inteligencije* iz Beograda. Kampanja je posebno bila usmjerena protiv muslimana na Kosovu, ali i u Bosni i Hercegovini. Komunističko rukovodstvo Bosne i Hercegovine konstantno se optužuje da se ne bori dovoljno protiv *muslimanskog nacionalizma* i *islamskog fundamentalizma*, te da povlađuju Muslimanima. Iako su postojale određene tendencije unutar Islamske zajednice koje su se opirale kontroli od strane vlasti (tu struju dugo je predvodio dr. Ahmed Smajlović), autorica, slijedeći tzv. konstruktivistički model koji su svojevremeno razvili Peter L. Berger i Thomas

Luckmann, smatra da je vlast pristupila *konstruiranju svijesti* o nacionalističkoj opasnosti unutar Republike. Tu konstruiranu svijest vlast je ubacila u *realnu, objektivnu stvarnost, postvarujući svijest* da bi se potom s njom obračunavala. U tom kontekstu, kao *kreiranog, izmišljenog neprijatelja*, autorica posmatra i suđenje *muslimanskim nacionalistima 1983.* odnosno *Sarajevski proces 1983.* Kreirajući *idealni tip neprijatelja*, bh. vlast nastojala je pokazati da se suprotstavlja nacionalizmu, klerikalizmu i kleronacionalizmu.

Na drugoj strani, Islamska zajednica sve više počinje se baviti *nevjerskim* pitanjima. Vlast je takve tendencije nastojala suzbiti suđenjima, ali i podržavanjem *patriotske struje* unutar Islamske zajednice prilikom obračuna npr. s dr. Ahmedom Smajlovićem. Ipak, zbog općeg stanja u državi vlast je sve teže kontrolirala vjerske zajednice, koje krajem 1980-ih odlučno iznose zahtjeve kojima bi se redefinirao položaj vjerskih zajednica u Jugoslaviji. Počinje povratak vjerskih zajednica u sferu *javnog*.

Vjerske zajednice dobivaju značajnu ulogu u kreiranju nacionalnog identiteta koji se sve više veže za vjerski identitet i vjersku zajednicu kao instituciju. U tome su posebno prednjačile pravoslav-

na i katolička crkva, pri čemu je Srpska (nacionalna) pravoslavna crkva igrala vodeću ulogu. U slučaju Islamske zajednice, u dobroj mjeri može se govoriti o *reakciji* na takvo ponašanje drugih institucija. Krajem 1989. i početkom 1990. dolazi do otvorenog manifestiranja čvrste veze između vjerskog i nacionalnog identiteta kod Bošnjaka. Prazninom nepostojanja nacionalnih institucija koristi se Islamska zajednica, koja se nameće kao čuvar nacionalnog identiteta i kao najviša nacionalna institucija. Uvođenje višestranačkog sistema, koji je Islamska zajednica pozdravila, dovelo je do otvorene saradnje između Islamske zajednice i dominantne bošnjačke političke stranke – SDA. Iako je igrala glavnu ulogu u jačanju vjerskog u nacionalnom identitetu Bošnjaka, Islamska zajednica faktički se sve do proglašenja nezavisnosti Hrvatske i Slovenije zalagala za očuvanje Jugoslavije, a time i očuvanje svih svojih članova unutar jedne države.

Cjelokupni sadržaj knjige koji smo u kratkim crtama dosada izložili može se svesti na pitanje postojanja i djelovanja *elita* koje umnogome odlučuju koji će i kakav identitet biti dominantan. Te elite u Bosni i Hercegovini bile su komunistička vlast, kao nosilac

nacionalnog identiteta, koji se nije zasnivao na vjerskom, i Islamska zajednica, koja je, što je sasvim razumljivo, podrazumijevala jačanje vjerskog identiteta. Promjene koje su moguće kod elita mnogo su jasnije i mogu se lakše uočiti i pratiti. Međutim, postavlja se pitanje identiteta i odnosa nacionalnog i vjerskog u tom identitetu kod običnih ljudi, običnih Bošnjaka, na koje su *elite* nastojale utjecati. Nedostatak izvornog materijala, prije svega istraživanja o identitetu iz perioda 1980-ih, onemogućio je autoricu da detaljnije razradi ovo pitanje. Ipak, na osnovu jedne sociološke te jedne antropološke studije, koje su rađene u ovom periodu, autorica nastoji razmatrati identitet običnih ljudi. Ta istraživanja pokazala su da je, i pored nastojanja komunističkih vlasti na sekularizaciji, religijski i nacionalni identitet kod Bošnjaka bio skoro u potpunosti identičan i podudaran. Religijski identitet ne podrazumijeva potpuno prakticiranje vjere, čak su pojedinci mogli biti i ateisti, ali je kod njih postojao određeni *religijski* identitet koji se u većini slučajeva poistovjećivao s nacionalnim.

Urs Altermatt u knjizi *Etno-nacionalizam u Evropi* zaključuje kako se povezanost religijskog i nacionalnog identiteta, čemu nas uči evropska povijest, najbolje

ostvaruje ukoliko su oba identiteta ugroženi spolja. To je upravo ono što se desilo Bošnjacima 1990-ih godina, a što umnogome i danas određuje njihov identitet. Naglašena uloga Islamske zajednice, koja postoji i danas, može se posmatrati i kao nedostatak kvalitetnih političkih opcija, nepostojanje drugih (nacionalnih / državnih) institucija iz kojih bi stala država kao promotor jednog identiteta koji nije dominantno usko religijski, što je u slučaju Bosne i Hercegovine i usko etnonacionalni. Knjiga Dženite Sarač-Rujanac *Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine* važna je iz više aspekata. Vrijeme je da se naučnici, na osnovu relevantne građe, počnu baviti pitanjima iz naše savremene prošlosti, a koja, kao što je slučaj identiteta, ne gube na važnosti ni danas. Ova knjiga važna je jer propituje identitet / identitete, pitanje koje je uvijek aktuelno, i što je još važnije, tiče se svakog pojedinca i svake zajednice. Pitanja šta je to identitet, kako nastaje, ko ga kreira, u kakvim uvjetima dolazi do promjene u hijerarhiji identiteta, ko su nosioci tih promjena, kakve su moguće posljedice i dr., čine se važnim jer, usljed izražene ekonomske krize, svjedoci smo evidentnih promjena u hijerarhiji identiteta mnogih stanovnika Evrope. Kako

se ova knjiga ne ograničava samo na period 1980–1990, te razmatra pitanje identiteta ne samo Bošnjaka nego općenito u Bosni i Hercegovini, vjerujemo da će biti

od koristi i običnim čitaocima, a ne samo stručnjacima koji se bave ovim pitanjima ■

Nedžad Novalić

Shaykh Shihabuddin Suhrawardi al-Maqtul, *Orijentalna mudrost. Teozofija svjetlosti, s arapskog preveo prof. dr. Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2011.*

“To je veoma značajno i plemenito djelo; ali to je i skrivena riznica, smotani tajanstveni svitak. Do nje se dolazi stazama samo za nju pridržanim. Malobrojni su oni koji hode tim stazama ili koji ih uopće poznaju. Za većinu učenjaka koji su došli poslije njega nije lahko slijediti te duhovne staze koje vode do ove knjige ili do odgovaranja njenih simbola (...) Dugo vremena ljubomorno smo čuvali tajanstva ove knjige, ne otkrivši ih nikome. Krili smo ih i nismo ih velikodušno dijelili. Nije to bilo iz puke škrtosti, nego zbog teškog stila, prefinjenosti sadržinskih dubina i potraga za njima, koliko i zbog neznatnog broja istinski slobodnih, sposobnih i obrazovanih učenika spremnih da se prepuste

izučavanju ove knjige (...) S ovom knjigom treba početi tek kada se prođu svi spoznajni putovi i potpuno učenje jednostavne filozofije i uobičajenih nauka, jer je ova knjiga sukus mudrosti i suština znanja, riznica čudesa i popis zadivljujućih stvari (...) U svom tumačenju nastojat ću definirati zbilju, posvjedočiti istinu, upisati dokaz i olakšati put duhovnim putnicima do palače svetosti i prisutnosti Prijatelja – onima koji istrajavaju u dosezanju božanske Prisutnosti, koji hrle zvjezdanim konstelacijama, s nadom da će primiti izdašnu naknadu i divnu nagradu – besmrtnost i vječni život.” (str. 12–14) Ovim riječima Šemsuddin Šahrazuri, učenik šejha Suhravardija i autentični